

С. О. Олейніков

КАБАРЕ В УКРАЇНІ ЯК ФЕНОМЕН ДОБИ МОДЕРНІЗМУ

В статті досліджується поява та розвиток кабаре в Україні, шляхом контекстуалізації його в ширшому європейському та українському культурному просторі. Надається визначення кабаре як розважальної форми, що поєднує музику, театр і сатиру, яка набула популярності в Європі наприкінці XIX-го - на початку XX-го століть. У статті висвітлюється, як модернізм, з його прагненням до відходу від традиційних форм і пошуком нових мистецьких засобів вираження, знайшов у кабаре природного союзника. Окреслюється історичне походження кабаре в Європі, зокрема у Франції та Німеччині, де воно стало значним культурним явищем. Ключові місця, такі як Le Chat Noir у Парижі та Überbrettl у Берліні, розглядаються як основоположні простори для авангардної творчості та політичної сатири. Ці кабаре створили підґрунтя для адаптації та розвитку подібних закладів по всій Європі, в тому числі й в Україні. В Україні поява кабаре була тісно пов'язана з модерністськими імпульсами та культурним відродженням країни. Такі міста, як Київ, Львів та Одеса, стали центрами кабаре-культури, де традиційний український фольклор та сучасні мистецькі тенденції злилися воедино. Українські кабаре були не лише розважальними закладами, вони також слугували платформами для соціальної та політичної критики, часто долаючи виклики цензури та репресій. Розглянуто унікальні характеристики українського кабаре, такі як поєднання місцевого фольклору, традиційної музики і танцю з модерністськими темами і політичною сатирою. Обговорюється вплив європейських митців і течій на українське кабаре, а також внесок ключових українських діячів, таких як Микола Садовський, Лесь Курбас і Юрій Шевченко. Наголошено на соціально-політичному контексті кабаре в Україні, зокрема впливі історичних подій, таких як Перша світова війна та короткому періоді української незалежності (1917-1921 рр.). Занепад кабаре в Україні пояснюється такими факторами, як політичні репресії за часів радянської влади, економічні труднощі та зміщення культурних смаків у бік кіно та радіо. Незважаючи на це, спадщина українського кабаре продовжує жити в сучасній культурі, впливаючи на сучасний український театр, музику та літературу.

Ключові слова: кабаре, Україна, модернізм, музика, сатира, політика.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-14-27-50-56

Постановка проблеми. Кабаре – форма розваг, що поєднувала музику, театр і сатиру, виникло як значний культурний феномен наприкінці XIX-го – на початку XX-го століть. Воно процвітало в містах Європи саме в той період, коли сформувалось підґрунтя для розвитку авангардних мистецьких течій. Модернізм, з його акцентом на розриві з традиційними формами і пошуком нових мистецьких мов, знайшов природного союзника на сцені кабаре. Ці камерні простори стали осередками авангардної творчості, де художники, письменники та виконавці могли взаємодіяти з аудиторією у новий спосіб та не боятись експериментів. Хоча Париж і Берлін часто називають епіцентрами цього руху, Україна також мала свою культуру кабаре, яка віддзеркалювала ширші європейські тенденції, а також відображала вітчизняні традиції.

В Україні розквіт кабаре переплітався з власними модерністськими імпульсами нації. Українські кабаре, особливо в таких містах, як Київ, Львів та Одеса, стали горнилом інновацій, поєднуючи традиційний фольклор із сучасними мистецькими течіями. Ці заклади не лише надавали розваги, але й слугували платформами для соціальної та політичної критики, часто балансуючи на межі цензури та репресій. Актуальним завданням є аналіз цього феномену в контексті українського мистецького та соціально-політичного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ряд дослідників аналізували кабаре, зосереджуючись на різних аспектах його культурного, соціального та політичного значення. Здебільшого наукова література стосується історії європейського кабаре. В роботі Л. Апіньянезі розкривається історія кабаре від його зародження у Франції наприкінці XIX-го століття до поширення по всій Європі. П. Єлавіч досліджує берлінське кабаре від 1900-х років до Веймарської республіки. Сатиричні та політичні аспекти німецького кабаре досліджує Ф. Клотц. Н. Дейлі аналізує культурне значення кабаре. Аналіз українських літературних та мистецьких дебатів 1920-х років, проведений М. Шкандрієм, створює основу для розуміння культурної та політичної динаміки, яка формувала українське кабаре. І. Макарик аналізує діяльність Леся Курбаса та український модернізм, що дає уявлення про культурне середовище, в якому виникло українське кабаре. Зважаючи на відносно обмежену кількість досліджень, присвячених українському кабаре, існує значний потенціал для подальших розвідок у цій царині.

Мета дослідження – проаналізувати феномен кабаре в Україні як невід'ємну частину доби модернізму. Досліджуючи його історичне коріння, мистецькі характеристики та соціально-політичні наслідки, розкривається вплив українського кабаре на модерністський рух і навпаки. Обраний дослідницький ракурс дозволить окреслити його внесок у сфері перформативного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Кабаре, як специфічна мистецька форма виникає наприкінці XIX-го століття в Європі, зокрема у Франції та Німеччині, як поєднання музики, театру та форм комічного, а саме – сатири. Його витоки можна простежити до паризького району Монмартр, де художники та представники богеми збиралися в місцях, які заохочували експерименти. Найвідомішим з цих ранніх кабаре було Le Chat Noir, засноване в 1881 році Родольфом Салісом. Le Chat Noir став прототипом культури кабаре, поєднуючи музичні виступи, читання віршів і комедійні скетчі, часто просочені політичною сатирою та соціальною критикою. «Le Chat Noir, заснований у 1881 році Родольфом Салісом, став прототипом культури кабаре, поєднуючи музику, поезію та сатиру в інтимній, неформальній обстановці» (Appignanesi, 2004, с. 23).

Подібні мистецькі практики незабаром починають поширюватися на інші європейські міста. Спостерігається процес адаптації до тих форм, що притаманні до конкретного регіону. Специфіка кабаре при цьому залишається незмінною, адже в ній наявні перформативні елементи. Так, наприклад, у Німеччині кабаре набуло особливого характеру в таких містах, як Берлін, Мюнхен і Лейпциг. Німецькі кабаре, такі як Überbrettl (заснований у 1901 році Ернстом фон Вольцогеном), перебували під впливом політичних і соціальних потрясінь початку століття. Це кабаре було осередком, де постійно лунали гострі різкі коментарі та розвивалися авангардні художні феномени. «Кабаре, що сягає своїм корінням у німецьку традицію Lustspiel, перетворилося на форму, яка поєднувала гумор, музику та політичні коментарі, ставши значним культурним явищем у Німеччині початку 20-го століття» (Klotz, 1976, с. 112). Будучи платформами для інакомислення та мистецьких інновацій, вони віддзеркалювали дух модерністського руху, який кидає виклик усталеним нормам.

Поширенню культури кабаре в Європі сприяло зростання урбанізації та

зростання середнього класу, який шукав нових розважальних форм. Кабаре надали простір для маргіналів і авангардистів, які через камерно-інтимну неформальну атмосферу створювали комунікацію з аудиторією, що мислила в такому ж руслі. «Суміш авангардного мистецтва та популярних розваг приваблювала в кабаре різноманітну аудиторію - від інтелектуалів до представників робітничого класу» (Jelavich, 1993, p. 78).

Що ж стосується формування культури кабаре в Україні, то на неї вплинув ряд чинників. Межа століть була періодом, коли західна частина українських земель була частиною Австро-Угорщини, що автоматично означало поширення різних мистецьких форм, які були притаманні для Західної Європи. Специфічною особливістю був культурний підйом, який поєднувався з прагненням до мистецької та інтелектуальної свободи, національної ідентичності. Українські митці та інтелектуали все більше залучалися до ідей модернізму, прагнучі відійти від традиційних форм і досліджувати нові способи вираження. Наприкінці XIX – на початку XX століття відбулося піднесення української національної свідомості, посилення зусиль щодо збереження та популяризації української мови, літератури та мистецтва, незважаючи на політичні репресії.

Попередників кабаре в Україні можна віднайти на культурних сценах найбільших міст – Київ, Львів та Одеса, де театри, кафе та літературні салони слугували місцем збору художників, письменників і музикантів. Ці заклади стали благодатним ґрунтом для появи культури кабаре, яка поєднала б місцеві традиції з європейськими впливами.

У Києві на початку XX-го століття з'явилися мистецькі та літературні кола, які зазнали значного впливу модерністських течій із Західної Європи. Ці гуртки часто збиралися в кав'ярнях і невеликих театрах, де експериментували з новими формами перформансу та брали участь у жвавих дебатах про мистецтво, політику та суспільство. У місті були численні театри, кафе, літературні салони, де збиралися художники, письменники, музиканти. Такі заклади, як київське кабаре «Кураж», стали популярними завдяки своїм еклектичним виступам, які поєднували українські народні традиції з модерністськими темами. «Еклектичне поєднання стилів виконання в кабаре, від музики і танцю до монологів і скетчів, створило динамічну і захоплюючу форму розваг» (Dailey, 2002, p. 102). Так само у Львові культурна сцена характеризувалася динамічною взаємодією польських, українських та єврейських впливів, створюючи унікальне середовище для мистецьких інновацій. Міські інтелектуальні кола та мистецькі товариства сприяли створенню середовища, де могло процвітати кабаре. На львівських майданчиках часто влаштовували вистави, які підкреслювали мультикультурну спадщину міста.

Одеса з її космополітичною атмосферою та різноманітним населенням також відіграла значну роль у розвитку кабаре в Україні. Портовий статус міста сприяв обміну культурними ідеями та мистецькими тенденціями з усієї Європи, створюючи строкате тло, який пізніше вплине на сцену кабаре. Одеса була плавильним котлом культурних впливів. Сцена кабаре міста відображала це розмаїття у виставах, які включали елементи єврейської, української та російської культур.

У міру того, як кабаре-культура прижилася в Україні, вона почала розвивати власні унікальні характеристики, що відображають культурне розмаїття країни та політичні реалії. На українські кабаре вплинули місцевий фольклор, традиційна музика, політичні устремління українського народу, які полягали у прагненні до незалежності. Ці впливи надали українським кабаре особливого колориту, виділяючи їх серед західноєвропейських аналогів, зберігаючи при цьому ключові елементи кабаре. В них часто виконували традиційні народні пісні, сучасну музику та сатиричні пісні, які

коментували соціальні та політичні питання. Можливе було використання традиційних українських музичних інструментів, таких як бандура та кобза. Вистави кабаре в Україні часто включали короткі театральні скетчі та драматичні монологи. Ці твори варіювалися від гумористичних і легких до гострих і критичних. Танець відіграв важливу роль в українському кабаре, де виступи включали традиційні українські танці, а також сучасні танцювальні стилі.

Одним із помітних аспектів українського кабаре був акцент на сатирі та політичних коментарях. Артисти кабаре використовували гумор і сатиру для критики соціальних умов свого часу, боротьби з владою, часто звертаючись до таких питань, як цензура, гноблення та боротьба за національну ідентичність. Цей аспект кабаре викликав захоплення серед українських глядачів, які переживали складний період.

Окрім політичної сатири, українські кабаре включали також елементи традиційної української культури, такі як народні пісні, танці, костюми. Це поєднання традиційних і сучасних елементів створило насичену та динамічну форму перформансу, яка відзначала українську культурну спадщину, одночасно залучаючи сучасні мистецькі тенденції.

Модерністичний рух, який наголошував на відході від традиційних форм і дослідженні нових художніх виразів, знайшов резонанс в Україні. Українські інтелектуали та митці захоплювалися цими новими ідеями, що призвело до створення різноманітних культурно-мистецьких товариств. Ці групи прагнули створити виразно українську форму модернізму, яка включала б місцеві традиції та сучасні європейські впливи.

Серед видатних постатей, які відіграли ключову роль у розвитку кабаре в Україні, можна згадати провідних режисерів – Миколу Садовського, Леся Курбаса, артиста Юрія Шевченка. Експериментальний підхід до театру та кабаре Леся Курбаса розсунув межі традиційного перформансу, включивши елементи експресіонізму та конструктивізму.

Серед європейських артистів, які вплинули на розвиток українських кабаре виокремимо Ернста фон Вольцоген, який був засновником кабаре *Überbrettel*. Саме його акцент на політичну та соціальну сатиру вплинув на українську практику кабаре, які також прагнули до інтелектуальної та мистецької свободи. Авангардний стиль французького поета і драматурга Жан Кокто, а також включення мультимедійних елементів надихнули українських артистів кабаре на експерименти з новими формами вираження.

Українські артисти кабаре подорожували та черпали натхнення в сценах кабаре Парижа, Берліна та Відня. Ці обміни збагатили досвід українського кабаре, представивши нові ідеї та техніки. Їх виступи та співпраця з європейськими артистами сприяли поєднанню різноманітних мистецьких традицій, посилюючи креативність та динамізм українського кабаре.

Українське кабаре сприйняло модерністську естетику, експериментуючи з формою, структурою та змістом. Виконавці відійшли від традиційних наративів, поєднавши елементи музики, театру, образотворчого мистецтва та літератури, відображаючи модерністський ідеал. Виступи кабаре часто кидали виклик соціальним і культурним нормам, ставили під сумнів усталені цінності та пропагували альтернативні погляди на світ та мистецтво. Ця підривна природа була характерною рисою модерністського мистецтва. На українське кабаре сильно вплинули такі авангардні течії, як футуризм, дадаїзм і конструктивізм. Вони спонукали художників експериментувати з новими формами та кидати виклик традиційній естетиці. Взаємодія кабаре та інших модерністських проявів, таких як література та візуальне мистецтво, створила динамічне культурне середовище. Ця синергія сприяла інноваціям і сприяла

розвитку унікальної української модерністської ідентичності. Досліджуючи ці аспекти, ми можемо оцінити багатство та складність українського кабаре як культурного явища, яке не лише відображало, а й активно формувало епоху модернізму в Україні.

Як вже зазначалося, кабаре в Україні було важливою платформою для соціального та політичного дискурсу в період значних потрясінь. Як розважальна форма, що містила не лише музику, а різні втілення комічного (гумор та сатиру), кабаре забезпечувало унікальний простір для коментування митцями соціально-політичних питань свого часу. Їх вистави часто стосувалися теми політичного гноблення, що були актуальними у глядачів, які добре відчували специфіку імперського правління та його наслідки. Кабаре стало місцем, де інтелектуали, митці та прості громадяни могли збиратися, щоб обмінюватися ідеями та висловлювати незгоду, не побоюючись переслідувань з боку влади. За допомогою сатири та пародії артисти кабаре критикували правлячу владу, висвітлюючи абсурдність і несправедливість політичної системи. Це зробило кабаре важливим засобом політичних і соціальних коментарів, пропонуючи голос тим, кого пригноблювали. Проте артисти кабаре в Україні зіткнулися зі значними труднощами, які виникли внаслідок цензури та політичних репресій. Влада, побоюючись підривного потенціалу кабаре, часто контролювала та обмежувала вистави. Художники часто вдавалися до творчих стратегій, щоб обійти цензуру, а саме - до алегорій та символіки, які були базовими для передачі їх повідомлень. Це дозволяло їм опосередковано торкатися суперечливих тем. Включення подвійного змісту і гри слів, дозволило митцям критикувати політичний режим, зберігаючи правдоподібне заперечення. У деяких випадках шоу кабаре проводилися в таємних або напівприватних місцях, щоб уникнути контролю з боку уряду. Ці підпільні виступи були формою опору його учасників. Потрясіння Першої світової війни глибоко вплинули на кабаре в Україні.

Війна порушила культурну діяльність, призвела до посилення цензури та репресій. Однак це також дало новий матеріал для сатири та соціальної критики, оскільки митці реагували на хаос і спустошення, що виникли внаслідок збройних протистоянь. За часів УНР (1917-1921), що ознаменувався розквітом культурного та мистецького вираження, проявилась відносна свобода, дозволивши артистам кабаре більш відкрито досліджувати теми національного становлення. Однак прихід радянської влади спричинив посилення репресій і придушення культурної діяльності. Невдовзі багато артистів кабаре зазнавали переслідувань, а заклади стали закриватися. «Українське кабаре в міжвоєнний період відображало ширші культурні та політичні дебати того часу, слугуючи простором як для розваг, так і для інтелектуального дискурсу» (Shkandrij, 1992, p. 79). Економічні труднощі міжвоєнного періоду та Другої світової війни ще більше ускладнили сцену кабаре. Фінансові обмеження ускладнювали підтримку постановок. В цей час спостерігаються зміни в культурних смаках і виникають інші розважальні форми, що мають більший вплив на реципієнтів, а саме – кіно та радіо, що також сприяє занепаду кабаре.

Спадщина українського кабаре зберігається в сучасній культурі та виконавському мистецтві. Новаторський дух кабаре вплинув на сучасний український театр, музику та літературу. «Використовуючи зразки зі Сходу та Заходу, народного та елітарного, українські митці підтвердили історичну роль України як перехрестя між різними культурами, прикордоння - хоча й досі ще не відкритого «культурного борну»» (Макарук, 2004, p. 29). В останні роки спостерігається відродження інтересу до кабаре, оскільки митці прагнуть переосмислити та відзначити цю багату традицію. Сучасне українське кабаре часто звертається до історичних тем, торкаючись сучасних суспільно-політичних проблем. Це відродження є частиною ширшого руху за відновлення та прославлення української культурної спадщини, сприяння

переосмисленню ролі кабаре в мистецькій історії.

Висновок. Отже, кабаре в Україні є феноменом, що сформувався в період модернізму. Передумови його становлення були пов'язані з західноєвропейською мистецькою практикою. Аналіз соціально-політичного контексту, у якому розвивалося кабаре, виявляє притаманні для нього перформативні елементи, що є унікальними саме для українського мистецького простору. Попри занепад кабаре воно вплинуло на сучасну українську культуру.

Кабаре залишається культурним феноменом, що відображає динамічну взаємодію між мистецтвом, політикою та суспільством. Його здатність поєднувати гумор, сатиру та соціальну критику робить його потужним інструментом культурного самовираження. Будучи мистецькою формою, в якій використовувались символічні та алегоричні образи, українське кабаре було засобом висловлення політичних коментарів. Кабаре було особливо актуальним в умовах політичних репресій і соціальних змін.

Кабаре відігравало вирішальну роль у ширшому контексті українського модернізму, забезпечуючи простір для мистецького експерименту та інтелектуального залучення. Воно втілювало модерністський етос, що кидає виклик традиційним нормам і досліджує нові форми вираження. Як відображення культурних і політичних течій свого часу, українське кабаре сприяло розвитку виразної модерністської ідентичності та залишило тривалий вплив на культурний ландшафт нації.

Перспективи подальшого вивчення можуть стосуватися висвітлення особливостей відродження традицій кабаре в контексті сучасної української культури.

References

- Appignanesi, L., 2004. *The Cabaret*. New Haven, CT: Yale University Press.
Dailey, N., 2002. *Cabaret and Culture: The History of a Subversive Art Form*. New York, NY: Continuum.
Jelavich, P., 1993. *Berlin Cabaret: 1900-1933*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Klotz, V., 1976. *Geschichte des deutschen Lustspiels*. Stuttgart, Germany: Metzler.
Makaryk, I., 2004. *Shakespeare in the Undiscovered Bourn: Les Kurbas, Ukrainian Modernism, and Early Soviet Cultural Politics*. Toronto, Canada: University of Toronto Press.
Shkandrij, M., 1992. *Modernists, Marxists, and the Nation: The Ukrainian Literary Discussion of the 1920s*. Edmonton, Canada: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2024

S. Oleynikov

ORCID ID: 0009-0006-3998-9129

THE CABARET IN UKRAINE AS A PHENOMENON OF THE AGE OF MODERNISM

The article explores the emergence and development of cabaret in Ukraine by contextualising it in the wider European and Ukrainian cultural space. The article defines cabaret as an entertainment form combining music, theatre and satire that gained popularity in Europe in the late nineteenth and early twentieth centuries. The article highlights how modernism, with its desire to break away from traditional forms and search for new artistic expressions, found a natural ally in cabaret. The historical origins of cabaret in Europe, particularly in France and Germany, where it became a significant cultural phenomenon, are

outlined. Key venues, such as Le Chat Noir in Paris and the Überbrettl in Berlin, are considered as fundamental spaces for avant-garde creativity and political satire. These cabarets paved the way for the adaptation and development of similar venues across Europe, including in Ukraine. In Ukraine, the emergence of cabarets was closely linked to modernist impulses and the country's cultural revival. Cities such as Kyiv, Lviv and Odesa became centres of cabaret culture, where traditional Ukrainian folklore and modern artistic trends merged. Ukrainian cabarets were not only entertainment venues, they also served as platforms for social and political criticism, often overcoming the challenges of censorship and repression. The unique characteristics of Ukrainian cabaret, such as the combination of local folklore, traditional music and dance with modernist themes and political satire, are examined. The influence of European artists and movements on Ukrainian cabaret is discussed, as well as the contribution of key Ukrainian figures such as Mykola Sadovskyi, Les Kurbas and Yuriy Shevchenko. The socio-political context of cabaret in Ukraine is also highlighted, including the impact of historical events such as the First World War and the short period of Ukrainian independence (1917-1921). The decline of cabaret in Ukraine has been attributed to factors such as political repression under Soviet rule, economic hardship, and a shift in cultural tastes towards cinema and radio. Nevertheless, the legacy of Ukrainian cabaret continues to live on in contemporary culture, influencing modern Ukrainian theatre, music and literature.

Key words: cabaret, Ukraine, modernism, music, satire, politics.